

STRATEGII ȘI PROVOCĂRI ALE ADMINISTRAȚIEI PUBLICE DIN ROMÂNIA ÎN CONTEXTUL CRIZEI MONDIALE DE SUPRA- PRODUCȚIE

Lect. univ. dr. Cristian RUDOLF

<https://www.doi.org/10.52744/978-606-26-1601-4.06>

Contextul economic

Istoricul Fernand Braudel considera că geografia dictează istoria datorită faptului că impune unei anumite regiuni sau unui anumit stat o caracteristică a vieții sale economice. Comerțul era, adeseori, numit în perioada mercantilistă sângele care asigură viața unei națiuni.

Refacerea industrială a României după primul război mondial a fost inegală. Acest fapt este evident dacă considerăm următoarea situație: la 1919 volumul de producție din siderurgie era de 19,4% față de cel din 1913 deși existau resurse abundente (Bell, 1926, p. 17). Insuficienta dezvoltare a industriei metalurgice a însemnat că aceasta putea participa doar în mod redus, la dezvoltarea economiei autohtone, în anul 1924 ea acoperind doar 46% din consumul intern. Industria extractivă a cunoscut ameliorări semnificative sub aspect al producției (Bolovan și Bolovan, 2001, p. 19). De asemenea s-au înregistrat progrese notabile în cadrul extragerii și prelucrării sării, cuprului, plumbului și a altor metale neferoase. În cadrul industriei alimentare pe durata a patru ani: 1924- 1928 numărul întreprinderilor a crescut de la 842 la 1.133, iar în cea textilă de la 377 firme în 1924 la 570 firme în 1928 (Gabriel, 1928, p. 21). Paralel, industria a cunoscut un grad sporit de automatizare, cei 73.000 de C.P. utilizați la începutul deceniutrei a secolului XX fiind sporiți la 96.000 de C.P. la începutul deceniului patru din același secol (Gräf, 1997, p. 23).

Fundamentală pentru organizarea exploatării resurselor subsolului a fost Legea minelor din 4 iunie 1924 (Gräf, 1997, p. 23). Folosind prevederile

122

Constituției din 28- 29 martie 1923, acest act legislativ întărea hegemonia statului asupra bogățiilor aflate în subsolul României. De asemenea se impunea un puternic grad de control al capitalului autohton în cadrul companiilor mixte.

Guvernul național-țărănist a emis pe 28 martie 1929 Legea pentru modificarea Legii minelor din 4 iunie 1924. Această lege se încadra modelului trasat de politica P.N.Ț. a „*Porților deschise!*” diferită de cea liberală intitulată „*Prin noi înșine!*”. Deși ambele doctrine economice vizau progresul general și dezvoltarea societății românești ele se deosebeau sub aspectul mijloacelor și metodelor de realizare ale acestor deziderate.

Anii crizei economice mondiale au dus la o recesiune economică marcată prin diminuarea puterii de cumpărare a populației dar și prin reducerea comenzilor de produse din partea statului. Acest fapt a determinat o scădere a producției în cadrul unora dintre ramurile economice ca de exemplu: industria siderurgică, industria extractivă carboniferă, industria prelucrătoare, industria forestieră, industria construcțiilor, indicele mediu fiind de 57% (Greffner, 1994, p. 31).

Pe durata perioadei 1934 - 1938, economia românească a cunoscut o traiectorie ascendentă datorată implicării puternice a guvernului. Acest fapt corespundea doctrinei politice neo-liberale de a implica guvernul în economie și de a crea o stare de fapt propice dezvoltării forțelor economice autohtone din domeniul bancar, industrial, de export. Cu toate acestea investițiile străine din domeniul finanțelor și al industriei continuau să reprezinte o parte importantă din capitalul care a rulat în cadrul acestor ramuri economice. În aprilie 1935 guvernul român a încheiat un contract cu Uzinele Skoda din Cehoslovacia pentru livrarea de armament către uzinele Cugir și Reșița (Hromadka, 1993, p. 37).

Legislația guvernului național liberal de la sfârșitul perioadei interbelice a avut efecte benefice pentru industria națională. Prin Decretul-lege din 10 mai 1937 s-a stabilit reglementarea și controlul carteluri în ceea ce privea înființarea de noi fabrici. Pentru un asemenea demers era nevoie de avizul favorabil al Ministerului Industriei fapt care exemplifica controlul statului în unele ramuri industriale cum ar fi producția de armament.

Zona montană a Banatului a jucat un rol important în cadrul intereselor strategice ale României și Germaniei, interesul fiind localizat asupra minereurilor de crom, localizate în această micro-regiune.

Organizarea militară obligatorie a industriei, începând cu 1939 a presupus formarea de oficii industriale sau uniuni pe ramuri ale industriei, președinții consiliilor de administrație fiind numiți de guvern.

Declanșarea celei de a doua conflagrații mondiale a dus la militarizarea unei serii de firme și societăți economice din domeniul industrial, bancar și de comerț (Engelmann, 1959, p. 41). Este vorba despre cazul întreprinderilor: Astra Română, Concordia, Columbia, Societatea Româno – Americană (Herrschaft, 1942, p. 43). Acest element a afectat fluxul de mărfuri și devize în cadrul oficiilor din Banatul Montan. Trustul German Kontinental A.G. a deschis la 1940 o filială la Oțelu Roșu pentru producerea pieselor necesare în industria petrolieră (Hockl, 1934, p. 47).

Condițiile date de dispoziția habitatelor populației au concentrat centrul de greutate demografic al țării în mediul rural. Acest fapt a dus la situația în care marea majoritate a celor capabili de muncă se ocupau cu activități agricole. Efectele distructive ale Primului Război Mondial au fost anulate până în cursul anului 1922, ulterior producția agricolă cunoscând un sens ascendent. Legile pentru aplicarea reformei agrare în Banat, Crișana, Maramureș, Transilvania, Basarabia și Bucovina au avut un efect benefic asupra agriculturii din regiunea aflată sub discuție. Atât în zona de munte cât și în zona de câmpie bănățeană, 24.815 familii din cadrul minorității germane au fost împrăștiate. Această măsură venea în completarea Legii pentru înființarea Comitetului Agrar din martie 1920 și a celei pentru înființarea islazurilor comunale din august 1920 (Bulgaru, 2003, p. 57). Pentru agricultorii germani din Banatul de munte, care se ocupau mai ales cu creșterea animalelor și cu pomicultura, constituirea și delimitarea clară a unor locuri de pășunat a avut în mod nemijlocit un efect benefic asupra evoluției principalei lor ocupații (von Förster și Fassel, 1997, p. 61). La 1928 suprafețele cultivate erau cu 20% mai mari decât fuseseră 1922 (Șandru, 1975, p. 62).

Criza economică mondială a dus la prăbușirea prețurilor agricole pe ansamblul burselor de mărfuri ale mapamondului. Producția agricolă care la 1929 valorase 88 miliarde lei, valora la 1933 doar 30 miliarde lei. Proprietatea mică de 1 până la 3 ha predomina în proporție de 48,5%. În ciuda Reformei Agrare din 1921, criza economică mondială a dus la pauperizarea a numeroși proprietari, la 1938, 1 milion de țărani fiind lipsiți de pământ. Legislația interbelică a încercat să ajute lucrătorii agricoli

stabilind pensii de stat pentru cei care atingeau în câmpul muncii vârsta de 70 de ani. Menționăm în acest sens Legea pentru reglementarea legilor de împrumut din 20 august 1929 inițiată de politicianul național țărănist Ion Mihalache.

Investițiile în agricultură s-au menținut la un nivel relativ scăzut și au fost inițiate în special de guvernele național-țărăniste din anii 1928-1931. Pe măsură ce se prefigura cea de a doua conflagrație mondială, guvernarea au inițiat măsuri pentru a impulsiona agricultura. Se urmărea astfel asigurarea unui surplus de produse agro-alimentare care să fie depozitat în cadrul rezervelor strategice ale statului pregătite pentru cazuri de conflict (Saon, 1999, p. 65).

Una dintre măsurile legislativului s-a referit la organizarea Camerelor de Agricultură. Măsura a fost adoptată de către Reprezentanța Națională pe 1 iulie 1930. Ideea centrală din actul normativ era protejarea producției de cereale atât din partea statului cât și din partea proprietarilor particulari. Actul legislativ deși bine intenționat nu a reușit să ducă la sporirea producției țărănești mici și mijlocii profund afectate de criză și de impozitele sporite. Fondurile erau pur și simplu insuficiente pentru a se putea recurge pe scară largă la închirierea de mașini la selectarea soiurilor performante de semințe de cereale precum și la eliminarea graduală a animalelor de tracțiune.

Măsurile de aparentă ajutorare a lucrătorilor agricoli nu s-au oprit, sub guvernarea Iorga-Argetoianu, pe 18 decembrie 1931 inițiindu-se prima Lege pentru suspendarea execuțiilor silite. În teorie, măsura urma să-i protejeze pe micii proprietari de abuzurile creditorilor și să le acorde timp și condiții favorabile pentru a-și putea plăti datoriile. În practică însă măsura a rămas, în mare, parte lipsită de eficacitate. Guvernul a fost silit să formuleze soluții complementare. Una dintre acestea se referă la prima Lege pentru conversiunea datoriilor agricole din aprilie 1932. Măsura trebuia, cel puțin sub aspect teoretic, să ofere asanări ale datoriilor după condițiile și modul de rambursare.

Măsura legislativă a guvernării Iorga - Argetoianu a fost calificată drept necorespunzătoare de către echipa ministerială național țărănistă, motiv pentru care s-au căutat mijloace eficiente pentru a ameliora situația materială și socială a producătorilor agricoli afectați de criză. În octombrie 1932 a apărut un prim element concret al acestor planuri, reprezentat de o

a doua Lege pentru conversiunea datoriilor agricole. Aplicabilitatea practică a acestei măsuri normative a lăsat de dorit fiind completată în aprilie 1933 cu o Lege pentru reglementarea datoriilor agricole și urbane. Aceasta din urmă propunea conversiunea datoriilor agricole cu 75% din valoarea lor brută, fiind un act neîndoielnic de dreptate socială inițiat în favoarea micilor proprietari agricoli care s-a bucurat de largă susținere în rândurile bazei politice național țărăniște (Predescu, 1999, p. 20).

Legea pentru lichidarea datoriilor agricole din 7 aprilie 1934 se ocupa întocmai de probleme de creditare ale agriculturii. Reducerile de datorii față de stat sau instituții private variaua după caz, în funcție de nivelul economic, între 50% și 70% (Petri, 1992, p. 73). Restul sumei împrumutate se plătea într-un interval de 15 ani cu o dobândă anuală de 3% (Riegel, 1994, p. 83). Măsura a adus o temporară îmbunătățire temporară a stării materiale pentru o parte dintre producătorii agricoli însă nu a reușit o remediere totală a efectelor catastrofale ale crizei economice asupra populației (Rieß, 1935, p. 83).

Țara noastră a suferit de pe urma existenței unei rețele de drumuri insuficient dezvoltată. Desele schimbări de guverne, care afectau și structura ministerelor de resort nu au îmbunătățit această situație. De exemplu, Casa Autonomă a Drumurilor de Stat din Ministerul Lucrărilor Publice și Comunicațiilor a fost înlocuită în 1932 cu Direcția Generală a Drumurilor. Între 1936 și 1938 s-au asfaltat 425 km de drumuri pentru următorii doi ani fiind programați alți 1.800 km de drumuri. Rețeaua feroviară se prezenta ceva mai bine, la 1939 reparându-se în cadrul uzinelor din Reșița și din București 11.410 km de cale ferată. În timpul guvernării național liberale s-au construit o serie de căi ferate, având un rang secundar sub aspect economic al traficului de călători și mărfuri, dar de o indiscutabilă valoare militară și strategică. Este vorba despre două trasee: Ilva Mică - Vatra Dornei, Reșița - Caransebeș.

Sub aspect al transporturilor și comunicațiilor aero-navale menționăm următoarele date: Căile de comunicație și transport navale erau gestionate de o Regie Autonomă a Căilor de Comunicație pe Apă fondată în iulie 1929. Aceasta se va transforma în mai 1934 într-o instituție cu numele de Administrația Comercială a Porturilor și Comunicațiilor pe Apă. În martie 1936 s-a format Ministerul Aerului și Navigației care cuprindea următoarele subdiviziuni administrative: Serviciul Maritim Român,

Serviciul Navigației pe Dunăre și sus numita administrație comercială. Flota comercială era reprezentată de 5 vapoare de pasageri și 7 vapoare de și mărfuri pentru Marea Neagră alături de 12 vapoare pentru pasageri și 19 remorhere de marfă pe Dunăre. Liniile Aeriene Române Exploatate de Stat cuprindeau 6 curse internaționale care aveau contracte de operare cu 7 companii externe partenere (Agrigoroaiei, 2001, p. 82).

Scrisorile, telegramele și serviciile telefonice erau gestionate de către Direcția Generală a Poștei și Telecomunicațiilor fondată în aprilie 1920. Acest organism a fost ulterior redenumit Regia Poștei și Telefoanelor și încadrat în mai 1934 în Ministerul Lucrărilor Publice (Păun, 1991, p. 28). Pe 12 decembrie 1927 a fost creată Direcția de difuziune care s-a transformat pe 1 noiembrie 1928 în Societatea Română de Radiodifuziune, în 1940 existând 4 posturi de radio care preluau emisiuni și buletine de știri de la instituții similare de peste hotare.

Comerțul intern și internațional, *en gros* și *en detail* a urmat mișcările sinuoase ale evoluției financiare și bancare la scară mondială. Perioadei de ascensiune economică din anii 1924- 1928 i-a urmat anii crizei economice mondiale: 1929- 1933, pentru ca apoi să se înregistreze creșteri sensibile la tranzacționarea de bunuri și servicii din perioada anilor 1934-1940.

Primul Război Mondial a afectat negativ balanța schimburilor comerciale din țara noastră. Astfel, al 1919 cifrele se situau de abia la 2,5% din exportul și la 37,7% din importul mediei anilor 1910-1914. Balanța importurilor și exporturilor înclina în mod net în favoarea celor dintâi cu 68,8% față de 31,2%. Printr-o serie de măsuri bancare menită să acopere cât mai complet valuta românească cu metal prețios în cadrul tranzacțiilor internaționale, s-a reușit o diminuare a deficitului comercial de la 583 milioane lei în 1919 la 156 milioane lei în 1921 (Scurtu, 1999, p. 55).

Sub aspect al finanțelor publice notăm că în anul 1922-1923 s-a realizat primul buget unitar pentru întreaga Românie întregită. Datoria publică a crescut ca urmare a celei dintâi conflagrații mondiale de la 1400 miliarde lei în 1914 la 20.000 miliarde lei în 1921. Această stare de lucruri este explicabilă prin faptul că cea dintâi sumă reprezenta datoriile contractate doar de Regatul Român, în forma teritorială de la 1914 pe când cea de a doua sumă reprezintă datoriile României mari, entitate statală existentă după actele de unire din 1918. În general, împrumuturile externe contactate în timpul guvernărilor național țărăniști atrăgeau dobânzi

destul de mari de 8,9%. Valuta preferată o constituiau dolarii americani alături de francii francezi ori cei elvețieni. Per ansamblu, anii interbelici au cunoscut fluctuații semnificative, în general statul român fiind de cele mai multe ori îndatorat atât la cercuri de capital interne cât mai ales externe.

În perioada imediat următoare Primului Război Mondial societățile anonime bancare au sporit de la 487 în 1919 la 556 în 1921. Capitalul deținut a sporit de la 10 miliarde lei în 1922 la 24 miliarde lei în 1924. În zona Banatului Montan au existat filiale ale principalelor instituții bancare și de credit din țară. Bine reprezentate la nivelul micro - regiunii erau Banca Națională Română, instituție care controla 25 de bănci și 52 de întreprinderi industriale, Banca de Credit Român, organism care deținea pachetul majoritar de acțiuni la 46 de întreprinderi bancare și de credit, Banca Marmorosch Blank cu 9 bănci afiliate și 58 întreprinderi industriale. Acestea aveau filiale la Oravița, Reșița, Caransebeș, Oțelu Roșu, Anina, Moldova Nouă, Orșova (Munteanu, 2005, pp. 233-265). Alături de instituțiile de credit menționate anterior erau reprezentate în zona muntoasă a Banatului: Banca Românească și Banca Comercială Română (Schöffler, 1925, p. 89).

Situația României trebuie integrată în cadrul situației economice mondiale. Asemenea altor state, cel român a încercat măsuri de redresare financiară. Menționăm în această direcție Legea pentru stabilizarea monetară din 7 februarie 1929. Această lege reglementa privilegiul de emisiune de bancnote și monede al Băncii Naționale a României. Tot în februarie 1929, guvernul național- țărănist a promulgat Legea pentru modificarea statului Băncii Naționale a României, măsură care s-a încercat a fi un act de politică socială menit să crească încrederea populației față de principala instituție de credit din țară.

În cursul anilor crizei economice de supraproducție guvernul român a apelat adeseori la împrumuturi externe. Principalul partener de inginerii financiare provenea din cadrul capitalului american, francez, belgian, olandez, german, austriac, cehoslovac. Împrumuturile erau realizate de obicei pe o durată de 40 de ani cu o dobândă fixă de 7,5%. În condiții extreme dictate de criza mondială de supraproducție guvernul a folosit rezervele Băncii Național Române pentru plata salariilor și pensiilor bugetare. Dat fiind măsurile de austeritate financiară dictate de

circumstanțe aceste sume s-au dovedit a fi insuficiente fapt ce s-a resimțit negativ la nivelul puterii de cumpărare a populației.

Odată cu instaurarea guvernului prezidat de către Gheorghe Tătăărăscu s-a putut constata o schimbare în politica economică a țării (Nedela, 1991, p. 144). Fidel moto-ului național liberal „*Prin noi înșine!*”, guvernul a lansat o serie de măsuri cu caracter protecționist pentru a impulsiona exporturile din România dar și pentru a diminua importurile considerate lipsite de importanță primară (Sbârnă, 2001, p. 31). Menționăm în acest sens Legea legată de înființarea de fabrici de mașini și privind produse nefabricate importante pentru industria națională din 31 iulie 1937. Astfel s-au creat noi subramuri industriale ca de pildă industria tuburilor de oțel, industria lămpilor de radio, industria cablurilor electrice, industria coloranților, industria pentru instrumente de bord aero-navale. Cu un an mai devreme guvernul a emis o lege cu privire la utilizarea obligatorie a materiilor prime autohtone pentru crearea de mărfuri.

În ceea ce privește contextul economic al evoluției germanilor din Banatul de munte pe parcursul anilor interbelici se observă un curs general ascendent în acest domeniu înregistrat de această comunitatea. Linia de progres material este reliefată de către istoricul Otto Gräfner. Afirmațiile sunt susținute prin solide date statistice, care arată că în Provincia Banat, mai precis în cadrul micro-regiunii de munte aproximativ 25% din totalul întreprinderilor meșteșugărești și a firmelor de comerț era deținută de către etnici germani. Putem observa diferența ocupațională dar și cea economică dintre germanii de la munte și cei din câmpie, primii fiind angajați în perioada interbelică în proporție de 56% în industrie și minerit. Anii de avânt economic 1921- 1926 sunt prezentați în antiteză cu cei de criză economică 1929-1933, fapt ce permite o analiză comparativă sub aspect social și istoric (Greffner, 1994, p. 94).

Falimentul unor bănci de renume, ca de exemplu Banca Marmorosch Blank este descris de către Otto Gräfner prin intermediul impactului avut în cadrul germanilor din centrele urbane ale Banatului Montan. Un rol important l-a avut pentru țărani germani din zona de munte a regiunii, pomicultori sau zootehniști, crearea societății cooperatiste de desfacere AGRARIA în anul 1935. Acest eveniment a permis valorificarea cotelor agricole pozitive obținute la o serie de produse în cursul anului 1934 (Greffner, 1994, p. 121).

Ajutoare financiare primite de etnicii germani din partea Comisiei de pensii și ajutor reciproc a UDR (fosta Casă minieră Bruderlade)

În perioada 1918-1923, Casa frățească a minerilor și metalurgiștilor, cunoscută sub numele de Bruderlade, adică lada sau cușorul frățesc a înregistrat 145 noi membrii, dintre care 78 de etnie germană și 32 de etnie română (Direcția Arhivelor Naționale, Filiala Caraș-Severin, Fond: Societatea UDR. Lista de membrii noi ai Fondului de pensii și ajutor reciproc 1918-1923, prescurtată în continuare: D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1918-1923, Dosar Nr. 51, f. 74.). Aceștia au aderat imediat după Marea Unire și au cotizat la sistemul de pensii și ajutor reciproc chiar și după desființarea instituției anterior menționate. Observăm un număr important de muncitori de origine etnică germană, chiar dacă de multe ori numele lor erau ortografiate în maniera specifică procesului de maghiarizare. De asemenea mai observăm numărul relativ redus de muncitori de etnie română, comparat cu cel de etnie germană. Acest fapt se datora situației sociale și economice din țara noastră în anii imediat următori Marii Uniri. Efectele dualismului și ale politicii de maghiarizare forțată persistau încă, iar prezența etniei majoritare în cadrul industriei grele, implicit în cadrul sistemului de cotizații pentru pensii era destul de redusă. Locuind în comune rurale limitrofe Reșiței și Aninei, cei mai mulți cetățeni de etnie română se ocupau predominant cu agricultura, puțini fiind angajați în industrie. După 1918 această stare fapt a început să se remedieze, tot mai mulți români angajându-se la UDR și lucrând în domeniul metalurgic sau minier. Efectele s-au observat în anii 1929 și 1930, când unii dintre ei s-au pensionat și au beneficiat de sume de bani importante, chiar dacă efectele crizei mondiale de supraproducție se făceau resimțite la nivelul întregii societăți românești.

Din păcate sursele documentare pentru anii 1924, 1925 și 1926 referitoare la UDR și fosta Casă Bruderlade care s-a transformat în Fondul de pensii și ajutor reciproc al firmei, gestionat de o comisie de funcționari de specialitate sunt fragmentare în cel mai bun caz, motiv pentru care am utilizat sursele arhivistice pentru anii următori, care s-au dovedit a fi mult mai detaliate și bogate în informații.

Pentru exemplificarea stării economice și pentru analiza comparativă a resurselor bănești deținute de membrii din minoritatea germană și de membrii din majoritatea română am folosit ani de ascendență economică,

anume 1927, 1928, dar și ani de recesiune pe plan financiar și industrial, anume 1929 și 1930 (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 1).

În cele ce urmează vom analiza comparativ cele două grupuri etnice pentru anii 1927-1930, referindu-ne pe rând la numărul de lucrători, văduve și orfani:

Muncitorii angajați la societatea U.D.R., indiferent de originea lor etnică constituiau grupul principalilor producători de bunuri materiale sub aspect valoric din micro-regiune. Ei cotizaseră timp de decenii la sistemul de pensii al numitei societăți, bucurându-se de avantajele cuvenite odată cu atingerea unui anumit prag de vârstă. În continuare vom analiza evoluția lor sub aspect al grupului etnic majoritar dar și a minorității studiate.

An	Număr total muncitori	Durăță medie a cotizației în ani și luni	Valoare medie a ajutorului de persoană în lei	Diferențe la numărul de beneficiari	Diferențe la perioada de cotizare în ani	Diferențe la valoarea ajutorului primit în lei
1927	888	35 ani și 6 luni	625			
1928	1.490	37 ani și 6 luni	800			
1929	2.579	39 ani și 6 luni	862,50			
1930	2.949	41 ani și 6 luni	1.175			
1927-1928				602	2	175
1928-1929				1.089	2	62,50
1929-1930				420	2	312,50

Salariații societății U.D.R. reprezentau forța materială de susținere a familiilor lor, în calitate de principali aducători de venituri și cotizanți la sistemul de pensii al firmei (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 5). În anii pentru care dispunem de date, observăm o creștere generală pe cei trei indicatori de studiu utilizați (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 3). Numărul total al acestora crescuse cu 232,09%, durata medie de cotizare cu 16,90%, iar valoarea ajutorului financiar primit cu 88% (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 10).

An	Număr muncitori de etnie română	Durată medie a cotizăției pentru etnicii români în ani	Valoare medie a ajutorului pentru etnicii români	Diferențe la numărul de beneficiari	Diferențe la perioada de cotizare în ani	Diferențe la valoarea ajutorului primit în lei
1927	365	30	650			
1928	671	32	750			
1929	1.343	34	800			
1930	1.543	36	1.200			
1927-1928				306	2	100
1928-1929				672	2	50
1929-1930				200	2	400

În cazul majorității etnice, notăm cum pentru intervalul de timp aflat sub studiu se înregistrase o creștere exponențială de 322,73% a numărului de muncitori care cotizau la sistemul de pensii al U.D.R.-ului (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 11). Paralel cu această variabilă sporise și durata medie de cotizare, anume cu 20%, iar valoarea medie a ajutorului primit se mărise cu 84,61% (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 12). Această stare de lucruri induce concluzia că la mijlocul perioadei interbelice tot mai mulți lucrători proveniți din comunitatea etnică majoritară s-au angajat în sectorul industrial al economiei, în paralel cu cei care trudeau deja în acest domeniu. Vechimea în câmpul muncii al celor deja angajați a sporit, iar proporțional cu aceasta se mărise în manieră geometrică valoarea financiară a ajutorului primit din partea firmei U.D.R.

An	Număr muncitori de etnie germană	Durată medie a cotizației pentru etnicii germani în ani	Valoare medie a ajutorului pentru etnicii germani	Diferențe la numărul de beneficiari	Diferențe la perioada de cotizare în ani	Diferențe la valoarea ajutorului primit în lei
1927	268	40	600			
1928	421	43	850			
1929	604	46	925			
1930	854	49	1.150			
1927-1928				153	3	250
1928-1929				183	3	75
1929-1930				250	3	225

Referitor la situația minorității aflate sub cercetare, notăm cum în intervalul în cauză aceasta a fost marcată de un spor relativ mai redus al muncitorilor cotizanți la sistemul de pensii al U.D.R. acesta fiind de numai 218,65%, comparativ cu cel al comunității majoritare sub aspect etnic (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 13). Contrastând, se prezentase situația duratei medii de cotizare și a valorii ajutorului primit, care, în comparație cu valorile înregistrate la grupul majoritar sporiseră cu 24% și, respectiv 91,66% (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 15). Această stare de fapt indică o solidificare sub aspect material a minorității germane în paralele cu sporirea perioadei în care unii dintre membrii acesteia au lucrat în cadrul societății U.D.R.

An	Diferență între numărul muncitorilor de etnie română și germană	Diferențe la perioada de cotizare între etnicii români și germani în ani	Diferențe la valoarea ajutorului primit între etnicii români și germani în lei
1927	97	10	50
1928	250	11	100
1929	839	12	125
1930	689	19	50

Verificând intervalul 1927-1930, vom constata anumite diferențe în ceea ce privește etnicii români și germani care cotizaseră la sistemul de pensii al firmei U.D.R. și care primiseră ajutoare financiare din partea respectivei societăți (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 16). Pentru anii în care dispunem de informații documentare observăm pe de o parte că sporul lucrătorilor români fusese cu 104,08% mai mare decât cel al germanilor (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 17). Pe de altă parte, în ceea ce privește durata medie de cotizare, minoritarii îi întrecuseră pe majoritari cu doar 4%, avansul menținându-se modest, anume 7,05% și în ceea ce privește creșterea valorii medii a ajutorului primit (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 20). Situația induce concluzia că la mijlocul perioadei interbelice, etnicii germani mai păstrau un ușor ascendent asupra românilor referitor la anii de muncă și cotizare pentru pensii în cadrul firmei U.D.R., dar numărul mare de etnici majoritari angajați, precum și acumularea de vechime la locul de muncă pentru cei deja intrați în sistem, reducea sensibil această diferență.

Modul în care o societate îi tratează pe cei care au cea mai mare nevoie de ocrotire și susținere materială este semnificativ pentru nivelul de civilizație al respectivei comunități umane. Evoluția financiară și numerică a văduvelor și orfanilor ai căror soți și părinți lucraseră pentru firma U.D.R., cotizând la sistemul de pensii al acelei societăți, rămâne semnificativă sub aspectul analizei gradului de soliditate economică pe care l-au avut în anii interbelici, atât majoritatea română, cât și minoritatea germană din Banatul Montan.

An	Număr total văduve	Durată medie a cotizației în ani a soților decedați în ani și luni	Valoare medie a ajutorului de persoană în lei	Diferențe la numărul de beneficiari	Diferențe la perioada de cotizare în ani	Diferențe la valoarea ajutorului primit în lei
1927	1.141	19 ani și 6 luni	450			
1928	1.276	23 ani	500			
1929	1.466	24 ani și 6 luni	600			
1930	1.652	27 ani	800			
1927-1928				135	4 ani și 6 luni	50
1928-1929				190	1 ani și 6 luni	100
1929-1930				186	2 ani și 6 luni	200

Analizând tabelul anterior, vom observa că numărul total al văduvelor a înregistrat un spor de 18,49% din 1927, până în 1930 (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 23). Durata medie de cotizare a soților dispăruți, crescuse simțitor cu 49% în numitul interval de timp (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 25). De asemenea s-a mărit cu 77,77% valoarea medie a ajutorului primit, fapt care indică o accentuare a nevoii de lichidități constante, mai ales pe fundalul crizei economice mondiale (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 30).

An	Număr văduve de etnie română	Durată medie a cotizației pentru etnicii români în ani	Valoare medie a ajutorului pentru etnicii români în lei	Diferențe la numărul de beneficiari	Diferențe la perioada de cotizare în ani	Diferențe la valoarea ajutorului primit în lei
1927	680	14	390			
1928	750	16	440			
1929	871	18	550			
1930	989	21	750			
1927-1928				70	2	50
1928-1929				131	2	110
1929-1930				118	3	200

În cadrul segmentului populației majoritare, numărul văduvelor a sporit în intervalul 1927-1930 cu 45,44% (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 32). Durata medie de cotizare a soților defuncți crescuse simțitor cu 50%, iar valoarea ajutorului primit s-a modificat exponențial, tot cu un procentaj de 92,30% (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 50). Acest fapt indică o nevoie stringentă de asistență financiară dar și sporirea semnificativă a numărului de ani cotizați de către soții dispăruți, probabil în conexiune cu acumularea vechimii în câmpul muncii din partea acestora.

An	Număr văduve de etnie germană	Durată medie a cotizației pentru etnicii germani în ani	Valoare medie a ajutorului pentru etnicii germani în lei	Diferențe la numărul de beneficiari	Diferențe la perioada de cotizare	Diferențe la valoarea ajutorului primit
1927	300	25	362			
1928	365	30	412			
1929	434	31	500			
1930	502	33	652			
1927-1928				65	5	50
1928-1929				69	1	88
1929-1930				68	2	152

Pentru intervalul 1927-1930, observăm în cadrul minorității aflate sub studiu că procentajul văduvelor a sporit semnificativ cu 67,33%, iar durata medie de cotizare la sistemul de pensii al U.D.R. din partea soților dispăruți se mărise semnificativ cu 34% (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 51). În ceea ce privește valoarea medie a ajutorului financiar primit, aceste se mărise cu 80,11%, el apropiindu-se de valoarea de creștere a celui primit de membrele grupului etnic majoritar (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 76).

An	Diferență între numărul văduvelor de etnie română și germană	Diferențe la perioada de cotizare între etnicii români și germani în ani	Diferențe la valoarea ajutorului primit între etnicii români și germani în lei
1927	380	11	18
1928	385	14	28
1929	437	13	50
1930	487	12	98

Analizând comparativ segmentul etnic majoritar și cel minoritar, vom putea nota cum numărul de văduve beneficiare de pensii din partea U.D.R. fusese cu 21,89% mai mare în cazul germanilor decât în cel al românilor (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 77). În schimb durata medie de cotizare a soților defuncți fusese cu 16% mai mare la români decât la germani, diferența menținându-se în favoarea grupului majoritar și în ceea ce privește sporul mediu al ajutorului financiar primit (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 79). Acesta fusese cu 12,19% mai mare la cel dintâi grup etnic, comparat cu cel de al doilea (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 128).

An	Număr totali orfani	Durată medie a cotizației în ani realizată de părinții orfanilor	Valoare medie a ajutorului de persoană în lei	Diferențe la numărul de beneficiari	Diferențe la perioada de cotizare în ani	Diferențe la valoarea ajutorului primit în lei
1927	344	10 ani și 6 luni	450			
1928	409	13	476			
1929	454	18 ani și 6 luni	500			
1930	476	22	625			
1927-1928				65	2 ani și 6 luni	26
1928-1929				45	5 ani și 6 luni	24
1929-1930				20	3 ani și 6 luni	125

Alături de văduve, un număr important de orfani au beneficiat de ajutoare materiale din partea firmei U.D.R (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 132). În intervalul pentru care dispunem de date, numărul lor total a sporit cu 38,37%, iar durata medie de cotizare a părintelui care lucrase la U.D.R. înainte de decesul acestuia, cu 110,50% (D.A.N.C.S. F.S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 166). Notăm o creștere medie în ceea ce privește valoarea materială a ajutorului primit de 38,88%, fapt care sugerează că membrii tinerei generații au fost totuși, mult afectați de efectele crizei mondiale de supraproducție, părintele supraviețuitor nereușind întotdeauna să le acorde protecția materială necesară (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 167).

An	Număr orfani de etnie română	Durată medie a cotizației pentru etnicii români în ani realizată de părinții orfanilor	Valoare medie a ajutorului pentru etnicii români în lei	Diferențe la numărul de beneficiari	Diferențe la perioada de cotizare în ani	Diferențe la valoarea ajutorului primit în lei
1927	220	8	390			
1928	254	11	452			
1929	284	14	550			
1930	494	17	650			
1927-1928				34	3	62
1928-1929				30	3	98
1929-1930				210	3	100

În cadrul grupului etnic majoritar observăm cum în intervalul pentru care deținem informații s-a înregistrat o creștere de 124,54% în ceea ce privește numărul de orfani (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 168). Frecvențele accidente de muncă, îmbolnăvirile profesionale, dar și nivelul vieții destul de scăzut contribuieră fără-ndoială la sporirea acestui procentaj de funest augur (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 169). În contradicție, notăm cum perioada de cotizare a părinților angajați ai firmei U.D.R. sporise în acea perioadă cu 112,50%, fapt care sugerează existența unui grup important de muncitori români care, înainte de survenirea decesului lor, avuseseră oportunitatea de a lucra un număr

tot mai mare de ani în cadrul numitei societăți industriale (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 171). Pe fundalul crizei economice mondiale de supraproducție se mărise și nivelul ajutoarelor financiare primite de orfanii de origine română, anume cu 66,66% (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 173).

An	Număr orfani de etnie germană	Durată medie a cotizăției pentru etnicii germani în ani realizată de părinții orfanilor	Valoare medie a ajutorului pentru etnicii germani în lei	Diferențe la numărul de beneficiari	Diferențe la perioada de cotizare în ani	Diferențe la valoarea ajutorului primit în lei
1927	124	13	362			
1928	155	15	422			
1929	172	23	500			
1930	182	27	650			
1927-1928				31	2	60
1928-1929				17	8	78
1929-1930				10	4	150

Pentru grupul etnic minoritar, notăm cum în intervalul studiat, numărul orfanilor înregistrase un spor de 46,77% (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 174). Sporul duratei de cotizare la sistemul de pensii al firmei U.D.R. din partea părintelui defunct fusese egală pentru ambele etnii, anume 112,50%. În schimb, valoarea ajutorului financiar crescuse la germani cu 79,55% în perioada de timp cercetată (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 175).

An	Diferență între numărul orfanilor de etnie română și germană	Diferențe la perioada de cotizare între părinții de etnie română și germană în ani	Diferențe la valoarea ajutorului primit între etnicii români și germani
1927	96	5	18
1928	99	4	30
1929	112	9	50
1930	312	10	0

În intervalul 1927-1930, diferențele dintre grupurile românilor și germanilor în ceea ce privește numărul de orfani fusese de 77,77% în favoarea celor dintâi (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 176). În schimb, ajutoarele financiare primite de orfanii aparținând etniei minoritare fuseseră cu 12,89%, mai mari în medie decât cele primite de cei din comunitatea majoritară (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 177). În ceea ce privește durata de cotizare la sistemul de pensii al U.D.R.- ului din partea părinților decedați, aceasta fusese egală atât pentru români cât și pentru germani (D.A.N.C.S. F. S. U.D.R. 1927-1930, Dosar Nr. 81, f. 178).

Bibliografie

1. Agrigoroaiei, I. (2001), *România interbelică*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
2. Arhivele Naționale, Direcția Centrală București, Fondul: *Reforma agrară din 1921, Județul Severin*, Dosar 195/1931.
3. Idem, Fondul: *Reforma agrară din 1921, județul Caraș*, Dosar 4/1935.
4. Arhivele Naționale, Direcția Caraș-Severin, Fondul: *Comunitatea de avere*, Dosar 3/1922.
5. Idem, Fondul: *Judecătoria Bocșa Montană*, Dosar 1/1922.
6. Idem, Fondul: *Comisia județeană pentru reforma agrară*, Dosar 19/1920.
7. Idem, Fondul: *Prefectura județului Caraș*, Dosar 2 /1936-1937.
8. Idem, Fondul: *Camera agricolă a județului Caraș*, Dosar 539/1941.
9. Idem, Fondul: *Banca de credit agricol S. A. Oravița*, Dosar 19/1937.
10. Idem, Fond: *Societatea UDR. Lista de membrii noi ai Fondului de pensii și ajutor reciproc 1918-1923*, Dosar Nr. 51/1923.
11. Idem, Fond: *Societatea UDR. Procese verbale ale Comisiei de pensii și ajutor reciproc 1927-1930*, Dosar Nr. 81/1930.
12. Idem, Fondul: *Tribunalul județului Caraș- Oravița, firme sociale II*, Dosar 15/1937.
13. Ancel, J. (2001), *Contribuții la Istoria României, Problema evreiască, 1933-1944*, vol. 1, București, Editura Hasefer, 2001-2003 (în română).
14. *Anuarul României Mari*, Vol. II (Provincia), București, Editura Socec & Co., 1923-1926.
15. Báthory, L. (1973), *Evoluția industriei miniere din Banat*, in *Banatica*, Reșița, pp. 269-288 (în română).
16. Báthory, L. (1983), *Muncitorii din întreprinderile Societății „TITAN-NĂDRAG-CĂLAN” în lupta pentru drepturi politice, pentru ameliorarea situației lor social-economice (1918-1940)*, I, in *Acta Musei Napocensis*, XX, Cluj-Napoca, pp. 293-311 (în română).

17. Báthory, L. (1984), *Muncitorii din întreprinderile Societății „TITAN-NĂDRAG-CĂLAN” în lupta pentru drepturi politice, pentru ameliorarea situației lor social-economice (1918-1940)*, II, in Acta Musei Napocensis, XXI, Cluj-Napoca, pp. 353-368 (în română).
18. Báthory, L. (1995), *Oameni de afaceri evrei din România. Max Ausschnitt și dezvoltarea Societății „TITAN-NĂDRAG- CĂLAN” între cele două războaie mondiale*, in Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca, XXXIV, Cluj-Napoca, pp. 111-124 (în română).
19. Bell, K. (1926), *Das Deutschtum im Ausland. Monographiensammlung*, Dresden, Deutscher Buch und Kunstverlag (în germană).
20. Bulgaru, V. (2003), *Reforma agrară din 1921: fundamente economice*, Timișoara, Editura de Vest (în română).
21. Diesel, E. (1940), *Das Phänomen der Technik*, Berlin, VDI Verlag.
22. Enache, R. (2007), *Structura ficțiunilor comunitare. Tradițional și modern în discursul politic românesc interbelic*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință (în română).
23. Feneșan, C., Gräf, R., Popa, I., Zaberca, V. M. (1991), *Din istoria cărbunelui: Anina 200 de ani*, Reșița (în română).
24. Förster, H, von Fassel, H. (eds.) (1997), *Das Banat als kulturelles Interferenzgebiet: Traditionen und Perspektiven*;Tübingen, Institut für Donauschwäbische Geschichte und Landeskunde Verlag (în germană).
25. German-Swabian Peoples Party (ed.), (1928), *Was wollen die Banater Schwaben? Wahlprogramm mit Erläuterungen*, Temesvar, Druck der „Deutschen Wacht” Verlags AG (în germană).
26. Gräf, R. (1997), *Domeniul bănățean al STeG: 1855-1920: din istoria industrială a Banatului Montan*, Reșița, Editura Banatica (în română).
27. Gräf, R. (1997), *Domeniul bănățean al STeG: 1855-1920: minele și uzinele aferente*, Cluj-Napoca, Editura Universității Babeș-Bolyai (în română).
28. Greffner, O. (1994), *Populația șvabească (germană) din Banat. Cine sunt, când au venit și de unde?* Arad, s.n. (în română).
29. Hătărăscu, O. (1985), *Drumul fierului*, București, Editura Albatros.
30. Herrschaft, H. (1942), *Das Banat. Ein Deutsches Siedlungsgebiet in Südosteuropa*, Berlin, Grenze und Ausland (în germană).
31. Hockl, H.N. (1934), *Auf den Wege zur Nation. Beiträge zur politischen Geschichte der Banater Schwaben*, Temeschburg, in Kommission W. Vuortesch (în germană).
32. Hromadka, G. (1993), *Kleine Chronik des Banater Berglands*, München, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks (în germană).
33. Iancu, G. (2002), *Problema minorităților etnice din România în documente ale Societății Națiunilor 1923-1932*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut (în română).
34. Iancu, G. (2006), *Justiție românească în Transilvania (1919)*, Cluj-Napoca, Ecumenica Press (în română).

35. Jurca, N. (1978), *Mișcarea socialistă și social-democrată din România: 1934-1944: poziția sa față de fascism și război*, București, Editura Litera (în română).
36. Jurca, N. (1994), *Istoria social-democrației din România*, București, Editura Științifică (în română).
37. Lupșiasca, K.L. (2006), *Höhepunkt ihrer Geschichte. Eine Geschichte des Banater Berglands in der Zeitspanne 1920-1948*, Reșița, Editura Banatul Montan, 2006.
38. Madgearu, V. (1931), *Orientarea agriculturii românești*, în „Viața agricolă”, XII, Nr. 5-6, București, 1-15 martie 1931.
39. Marin, W. (1980), *Kurze Geschichte de Banater Deutschen. Mit besonderer Berücksichtigung ihrer Beziehungen zur rumänischen Bevölkerung und ihrer Einstellung zur Vereinigung von 1918*, Temeswar, Facla Verlag (în germană).
40. Munteanu, I. (1981), *Utilarea economiei agrare din sud-vestul României inventar agricol în perioada dintre cele două războaie mondiale*, în „Banatica”, VI, Reșița.
41. Nedelea, M. (1991), *Prim-Miniștrii României Mari: ideile politice*, București, Garell Press (in Romanian).
42. Păun, N. (1991), *Rolul statului în viața economică a României în perioada interbelică : evoluție doctrinară și instituțională*, Cluj-Napoca, s.n.
43. Petri, P.A. (1992), *Biographisches Lexikon des Banater Deutschtums*, Marquartstein, Th. Breit Druck + Verlag GmbH (în germană).
44. Popa, I. (1990), *Considerații asupra șomajului de la Uzinele de Fier și Domeniile Reșița*, în „Banatica”, X, Reșița, 1990.
45. Predescu, L. (1999), *Enciclopedia României: Cugetarea: material românesc: oameni și înfăptuiri*, București, Editura Saeculum Vestala (în română).
46. *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*. Vol. V: Profesioni și meserii, București, Institutul General de Statistică, Imprimeria Națională, 1938.
47. *Reschitzaer Zeitung*, Reșița, XLIV: nr. 27-5 iulie 1930, nr. 33-16 august 1930, nr. 38-20 septembrie 1930, nr. 44-1 noiembrie 1930, nr. 45-8 noiembrie 1930, nr. 51-22 decembrie 1930.
48. Riegel, W.M. (1994), *Das Schicksal der Deutschen in Rumänien. Eine Dokumentation*. Band IV, Augsburg, Weltbild Verlag (în germană).
49. Rieß, J. (1935), *Deutsches Volkswesen im Banat. Reden und Aufsätze Dr. Kaspar Muths*, Timișoara, Graphisches Unternehmen Ideal (în germană).
50. *Enciclopedia României*, vol. III: Economia națională, București, Editura Carte și Producție, f.a. (în română).
51. Sandru, D. (1975), *Agricultura României în al doilea deceniu interbelic*, București, Editura Academiei R. S. R. (în română).
52. Saon, S. (1999), *Agricultura României în al doilea deceniu interbelic*, Brașov, Editura Universității „Transilvania” (în română).

53. Sbârnă, G. (2001), *Partidele politice din România: 1918-1940: programe și orientări doctrinare*, București, Editura Sylvi (în română).
54. Schöffler, J. (1925), *Das Banat, Teil II: Deutsche Arbeit und ihr Erfolg. Mit Karten und Tabellen versehen*, Hermannstadt, Ostdeutsche Druckerei und Verlags AG (în germană).
55. Scurtu, I. (1996), *Istoria României în anii 1918-1940: evoluția regimului politic de la democrație la dictatură*, București, Editura Didactică și Pedagogică (în română).
56. Scurtu, I. și Buzatu, Gh. (1999), *Istoria românilor în secolul XX*, București, Editura Paideia.
57. Senz, I.V. (1977), *Die Katholischen Donauschwaben in der Doppelmonarchie 1867-1918. Im Zeichen des Liberalismus*, Stuttgart, Verlag Buch und Kunst Kepplerhaus (în germană).
58. Setlacec, D. (1998), *Medicina românească - Medicină europeană 1918-1940*, București, Editura Humanitas (în română).
59. Stelu, Ș. (2006), *Elite, partide și spectru politic în România interbelică*, București, Editura Paideia (în română).
60. Tietz, A. (1967), *Wo in den Tälern die Schlote rauchen*, Literaturverlag, București.
61. Windhager, J. (1941), *Meine Heimat*, Reșița, manuscris al familiei, 1941.
62. Zaberca, V. M. (1979), *Știri din presă despre aplicarea reformei agrare din 1921 în sudul Banatului*, în Banatica, Reșița, V.
63. Idem (1981), *Acțiuni revendicative ale țăranilor caraș-severineni pentru pământ (1918-1921)*, în Banatica, Reșița, VI.
64. Zaharia, G. (1981), *Politica de apărare națională a României în contextul european interbelic: 1919-1939*, București, Editura Militară (în română).